

HOLLER LÁSZLÓ

A Képes Krónika első három iniciáléjáról*

1. Bevezetés

A *Képes Krónika* talán a magyar könyvkultúra legértékesebb kódexe. Mintegy másfélszáz miniatúrája megannyi ablak, amely bepillantást enged a kódex korának mindennapjaiba és történelemszemléletébe egyaránt.

A képek nagy többsége a szöveget illusztrálja és a textushoz való kapcsolódásuk, értelmezésük problémamentes. Az első három iniciálé viszont nincs egyértelmű összefüggésben a krónika szövegével, pontos jelentésük nem magától értetődő. Az alábbiakban ezt a három iniciálét teszem vizsgálat tárgyává.

A krónika szövegét kezdő *A* iniciálé kapcsán, amely Alexandriai Szent Katalint és egy hozzá fohászzkodó királyi párt ábrázol, a kompozíció valódi jelentése, s ebből fakadóan a kódex datálása tekintetében lényeges következtetések vonhatók le. A második, egy szent portréját tartalmazó *P*, valamint a harmadik, a kódexírót ábrázoló *S* iniciálé esetében azok a megválaszolandó kérdések, hogy kit kívánt ábrázolni a miniatör valójában, a szöveg mely részletei képezik a gondolati kapcsolódási pontot, s mi e képek mondanivalója, üzenete a kódex olvasója számára.

A *Képes Krónika* bővebb értelemben vett előszavát az immár hagyományos fejezetbeosztás szerinti első négy fejezet képezi. A kódexben az előszóhoz ez a három iniciálé tartozik; mindhárom az első fóliót díszíti.

Egy korábbi tanulmányomban az előszó szövegének tartalmi, stiláris és forrás-használati elemzése alapján a *Képes Krónika* összeállítójának személyére nézve egy új hipotézist fogalmaztam meg. Ezek szerint a *Képes Krónika* szövegét Tótsolymosi János állította össze, aki I. Lajos magyar király idejében történeteket tárgyaló histográfiai mű szerzőjeként ismert.¹ Bizonyos értelemben a jelen dolgozat duális és komplementere az előbbinek: az előszó vizsgálatát kiterjesztve magára a kódexre, a prologust díszítő iniciálék jelentésével kapcsolatban felvetődő problé-

* Hálás köszönetemet fejezem ki Madas Editnek, Marosi Ernőnek és Kulcsár Péternek az első kéziratváltozat elolvasásáért és értékes kritikai megjegyzéseikért. Köszönöm Karsay Orsolyának, az OSzK Kézirattára vezetőjének, hogy a *Képes Krónika* kódexének megtekintését lehetővé tette. Köszönöm a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára dolgozóinak a kutatásaimhoz nyújtott segítőkés munkáját.

¹ HOLLER László: *Ki állította össze a Képes Krónikát? Egy új hipotézis.* = Irodalomtörténeti Közlemények (a továbbiakban: ItK) (107.) 2003. 210–242.

mákkal, s a válaszokból levonható következtetésekkel foglalkozik. Bár a konkrét kérdések különbözőek a három iniciálé esetében, de a következtetések összességükben a *Képes Krónika* képi programjának nagyfokú tervezettségét, koncepciózuságát bizonyítják. S ennyiben az eredmények túlmutatnak az egyes iniciáléokra vonatkozó megállapításokon.

A *Képes Krónika* előszavának latin szövegrészei a Szentpétery-féle kritikai kiadásból,² a magyar idézetek Bollók János fordításából valók.³

2. Az *A* iniciálé

2.1 *A szövegkezdő A iniciálé.* „Anno domini M CCC quinquagesimo octavo...”; azaz: „Az Úr ezerháromszázötvennyolcadik évében...”, így kezdődik a korai magyar történelmet legteljesebb formájában fenntartó 14. századi krónika szövege.

Az *A* iniciálé alsó részén egy férfi és egy nő térdel, kezüket összetéve imádkoznak, mindkettőjük fején korona. Az imádkozó királyi pár kétségtelenül az első oldal felső képén, a trónuson ábrázolt I. Lajos magyar király, valamint felesége, Erzsébet. Az *A* betű felső részén egy koronás női mellkép, fejét glória öleli körbe. A jobbában tartott palmaág és a bal kezében tartott kerék kétségtelessé teszi, hogy Alexandriai Szent Katalint ábrázolta a művész, az egymással egyenrangú helyzetben térdepelő és fohászzkodó király és királyné felett.

Vajon mi a magyarázata, hogy erre a kiemelt helyre éppen ez a miniatúra került? A válasz több mozaik összeillesztésével adható meg. Ha összevetjük a történeti irodalom, az irodalomtörténet és a művészettörténet megállapításait I. Lajos házasságával, Alexandriai Szent Katalin legendájával és a szent tiszteletével kapcsolatban, akkor fokozatosan kibontakozik előttünk a miniatúra jelentése és jelentősége.

2.2 *Kutatástörténet.* Az iniciálé jelentőségének a kérdése elég sokszor vetődött fel az elmúlt száz év szakirodalmában, főleg a *Képes Krónika* kódexének datálásával kapcsolatban. Mivel a datálás kérdésköre a felhasznált érvek sokrétúsége miatt meglehetősen szerteágazó, s ennek kutatástörténete külön tanulmányt érdemel, ezért itt csak az iniciálé értelmezésére vonatkozó lényeges kutatói megállapításokat foglalom össze.

² *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* Szerk. SZENTPÉTERY Imre. I–II. Bp. 1937. 1938. Az előszó a jobb oldali hasábokat foglalja el az első kötet 239–249. oldalain. Erre a műre a továbbiakban 'SRH' rövidítéssel fogok hivatkozni.

³ BOLLÓK János fordítása: *Képes Krónika.* In: *A magyar középkor irodalma.* Szerk. V. KOVÁCS Sándor. Bp. 1984. /Magyar remekírók/ 164–318. Az előszó Bollók-féle fordítása megtalálható még: *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez: Középkor (1000–1530).* Szerk. TARNAI Andor, MADAS Edit. Bp. 1992. 125–127.

Az iniciálében Alexandriai Szent Katalin alakját – tudomásom szerint – először Pór Antal azonosította.⁴

Jakubovich Emil megállapítása szerint Alexandriai Szent Katalin ábrázolásának az a magyarázata, hogy I. Lajos leányának, Katalinnak volt a védőszentje. Szerinte a kódex a francia királyi udvarral Katalin eljegyzése ügyében folytatott tárgyalások idején, ajándék céljára készült, 1374 és 1376 között.⁵ (Az a gondolatot egyébként, hogy a kódex eljegyzési ajándék céljára készült, még 1867-ben Toldy Ferenc vetette fel, a *Képes Krónika* díszkiadásának előszavában.⁶ Igaz, ő I. Lajos Mária nevű leányának Lajos orleansi herceggel való eljegyzésére gondolt.) 1938-ban Berkovits Ilona elvetette a Jakubovich-féle datálást, a lengyel címer hiányára hivatkozva.⁷

Az 1964. évi hasonmás kiadás kísérőkötetében megjelent tanulmányában Csapodiné Gárdonyi Klára felvetette, hogy talán nincs is köze Szent Katalin ábrázolásának az eljegyzési tárgyalásokhoz.⁸ Véleményét így fogalmazta meg:

„... A kódex legvitatottabb miniatúrája. ...Föltehető lenne még az is, hogy mivel Károly Róbertnek és Lajosnak is volt Katalin nevű leánya, azonkívül a királyné, Kotromanicus Erzsébet, V. István Katalin nevű leányának dédunokája volt – talán I. Lajos és felesége különösképpen tisztelték ezt a szentet, s ezért nevezték elsőszülött leányukat is Katalinnak. S ezért építtetett a király Katalin-kápolnát is Székesfehérvárott, melybe temetkezett is.”

Dercsényi Dezső és Vajay Szabolcs 1977-ben publikált elképzeléseinek⁹ lényegét Dercsényi 1986-ban összefoglalóan ismertette.¹⁰ Szent Katalin ábrázolásával kapcsolatban azonban Dercsényi elég tanácstalan, az ábrázolás feltehető indokát Csapodiné Gárdonyi Klára korábbi nézeteivel azonos módon magyarázta:

„Nyitva maradt azonban a címlap, az Alexandriai Szent Katalinhoz imádkozó királyi pár képének magyarázata. Egyáltalán nem valószínű, hogy Nagy Lajos és felesége gyermekaldásért könyörgött volna, hiszen a szentnek ilyen irányú közbenjárásáról nem

⁴ PÓR Antal – SCHÖNHERR Gyula: *Az Anjou-ház és örökösei*. Bp. 1895. /A magyar nemzet története 3./ 642. A *Képes Krónika* első oldalának a kötet 166–167. oldalai között közölt színes másolatához adott magyarázatában észrevételezi, hogy az iniciálé Szent Katalint ábrázolja.

⁵ JAKUBOVICH Emil: *Nagy Lajos király oxfordi kódexe, a Bécsi Képes Krónika kora és illuminátora*. = Magyar Könyvszemle (a továbbiakban: MKsz) 1930. 382–393. Az utalás a 386–389. oldalakon.

⁶ *Marci Chronica De Gestis Hungarorum*. Ed. TOLDY, F. Pest, 1867.

⁷ BERKOVITS Ilona: *A Képes Krónika és Szent Istvánt ábrázoló miniatúrái*. = MKsz (62.) 1938. 1–20. Az idézet a 3–5. oldalakon.

⁸ CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: *A Képes Krónika miniatúrái*. In: *Képes Krónika*. Faksimile kiadás. II. Tanulmánykötet. Bp. 1964. 47–64.

⁹ DERCSENYI, D. – VAJAY, Sz.: *La genesi della Cronica Illustrata Ungherese*. = Acta Historiae Artium (23.) 1977. 1–20.

¹⁰ DERCSENYI Dezső: *A Képes Krónika és kora*. In: *Képes Krónika*. Bp. 1986. 383–457. Az idézet a 403. oldalon. Ugyanez a szöveg megjelent: DERCSENYI Dezső: *A Képes Krónika és kora*. In: *Képes Krónika*. Faksimile kiadás. II. Tanulmánykötet. Bp. 1987. 81–110. Az idézet szövegrész a 91. oldalon.

tudunk. Valószínűbb, hogy Katalin a magyar Anjouk kedvelt szentje lehetett, hiszen pl. Nagy Lajosnak a székesfehérvári sírkápolnáját is neki szentelték.”

Az 1986-os szövegkiadáshoz, valamint az 1987-es faksimile kiadáshoz csatolt tanulmányok között ismét olvashatjuk Csapodiné Gárdonyi Klára írását, amely az 1964. évi faksimile kiadás kísérőkötetében már megjelent. A tanulmány azonban néhány sornyi, fontos kiegészítést tartalmaz. A Szent Katalin ábrázolást az eljegyzési ajándék céljára történt készítés bizonyítékának tartó elképzelés ismertetése után beszűrt két mondat közül a második fontos megállapítást tartalmaz:

„Véleményünk szerint a képen a királyi pár gyermekáldásért fohászkodik Alexandriai Szent Katalinhoz, amire legendájában is utalnak bizonyos vonások.”

Megjegyzem, hogy erre a mondatra csak a dolgozatom lényegi részének elkészülte után, a kutatástörténeti összefoglaló összeállításakor bukkantam rá.

Marosi Ernő 1995-ben a Szent Katalin ábrázolással kapcsolatban a következő gondolatokat vetette fel:

„... a király és a királyné Szent Katalin előtt térdelő alakjával: talán a kódex tulajdonképpeni dedikációs képe. ... íranta érzett különös tisztelet a székesfehérvári bazilikához épített Anjou-sírkápolna titulusában is kifejezést kapott. ... Nem lehetetlen tehát, hogy a kódex a fehérvári prépostság, esetleg éppen a Szent Katalin-kápolna használatára készült. Ennek jól megfelelhetne Székesfehérvár égő templomának ábrázolása...”¹¹

2.3 Térdelő királyi pár a Képes Krónika miniatúráin. A szövegkezdő iniciálé a *Képes Krónika* kódexének két miniatúrájával mutat szoros formai hasonlóságot. Az egyik a 21. fólió hátoldalán lévő miniatúra, amelyik az óbudai templom építését illusztrálja, s amelyen Szent István király és felesége térdelnek és a templom kicsinyített mását tartják. A másik miniatúra a 70. fólió hátoldalán, a bal oldali hasáb alján található, amely a lippai kolostor alapítását ábrázolja, s amelyen Károly Róbert és felesége térdelnek a kolostorépület makettjét emelve magasba. Mindkét esetben tartalmilag is indokolt a királyné ábrázolása. Az első esetben tevékeny részvétele a templom felszerelésében erőteljes hangsúlyt kap a krónika szövegében, ez tehát indokoltá teszi ábrázolását.

A második esetben, a Toulousi Szent Lajos tiszteletére alapított lippai kolostorról megemlékezve a krónika elbeszéli a szentnek Károly Róberthez fűződő rokoni viszonyát:

„Az Úr ezerháromszázhuszonötödik évében a király úr egyházat kezdett építtetni Lippán a minorita testvérek számára az újjonnan szentté avatott toulouse-i püspök és hitvalló, Szent Lajos tiszteletére, aki az apjának vér szerinti testvére volt, tudniillik a szicíliai király elsőszülötte, Mária királynénak, István magyar király, negyedik Béla fia leányának a fia, fogadalma és öltözete szerint pedig a minorita testvérek rendjének tagja volt.”¹²

¹¹ MAROSI ERNŐ: *A Képes Krónika értelmezéséhez.* In: MAROSI ERNŐ: *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon.* Bp. 1995. /Művészettörténeti Füzetek 23./ 31–66. Az idézet a 38. oldalon.

¹² *Képes Krónika* 201. fejezete

Bár a szöveg nem említi, Károly Róbert feleségének is közeli rokona volt Szent Lajos: Lokietek Erzsébetnek másod-unokatestvére volt.¹³ Tehát a királyné ábrázolása már a rokoni kapcsolat miatt is indokolt, de más, talán még fontosabb ok is kimutatható.

A krónika következő fejezete Lajos születéséről számol be.

„Az Úr ezerháromszázhuszonhatodik évében, március hetedikén ugyanennek a királynak fia született, akit ama szent hitvallónak, vérokonának a nevéből örömeiben Lajosnak nevezett el.”¹⁴

Hogy az újszülött és a szent nevének azonossága nem véletlen és a névadás valójában szoros összefüggésben van a Szent Lajos tiszteletére alapított lippai egyházzal, az Bonfini tudósításából válik világossá.¹⁵

„[Lajos] Nemcsak halála után tett számos csodát, hanem életében is, és amikor az istenségek közé iktatták [szentté avatták], égi erejét egészen kimutatta. Hogy tehát [Károly] a családi szellemek pártfogását mindörökké biztosítsa magának, Lippán királyi költséggel egyházat alapított Lajosnak. ... Károly évi fogadalmi ajándékot rendszeresített Lajosnak [azaz az egyháznak], az pedig az ő kéréseit sohasem hagyta teljesítetlenül. Mert amikor jövendő utóderért fordult hozzá, az ezer fölötti háromszázhuszonhatodik évben, március harmadik nonaeján megszületett Lajos.”¹⁶

Annak fényében, hogy a lippai egyházalapítás valójában egy lehetséges trónutód születése érdekében tett fogadalmi alapítás volt, még inkább érthetővé teszi, hogy a király, Károly Róbert és felesége, Erzsébet királyné együtt szerepelnek a miniatúrán.

Hasonlóképpen bizonyos, hogy a Károly Róbert halála után megkoronázott I. Lajosnak és feleségének, Erzsébet királynénak együttes ábrázolása a *Képes Krónika* szövegkezdő iniciáléjában tartalmilag is indokolt és fontos jelentést hordoz.

2.4 I. Lajos házassága Kotromanič Erzsébettel. Károly Róbert első két fiúgyermeké kiskorában meghalt. Ezért halála után Lajos követte a trónon, akinek első felesége 1349-ben utód nélkül elhunyt. Lajos 1353. június 20-án kötött másodszor házasságot, új felesége, Kotromanič Erzsébet ekkor 14 éves volt. Bár Lajos és Erzsébet harmad-unokatestvérek voltak, mégis, „bizonyos okokból” csak az esküvő után kérték a pápai felmentést, – amelynek elmaradása „súlyos botrányok okozója” lett volna –, s amelyet V. Orbán augusztus 31-én meg is adott.¹⁷ 15 nappal

¹³ Károly Róbert apja Martell Károly volt, az ő testvére volt Szent Lajos, tehát Szent Lajos Károly Róbert nagybátyja volt. Lokietek Erzsébet esetében: IV. Béla gyermekei Jolán (Ilona) és István, ők tehát testvérek voltak; a gyermekeik: Hedvig kaliszi hercegnő, illetve Mária nápolyi királynő unokatestvérek; az ő gyermekeik: Lokietek Erzsébet, illetve Szent Lajos másodunokatestvérek.

¹⁴ *Képes Krónika* 202. fejezete

¹⁵ BONFINI, Antonius de: *Rerum Ungaricarum Decades*. Ed. FÖGEL, I. – IVÁNYI, B. – JUHÁSZ, L. Tom. II. Lipsiae, 1936. 205. (Decas II, Liber IX: 236–243.)

¹⁶ BONFINI, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Fordította: KULCSÁR Péter Bp. 1995. 440.

¹⁷ FRAKNÓI Vilmos: *Nagy Lajos házassági politikája*. = Budapesti Szemle (153.) 1913. 23–48.; *Regesta Supplicationum*. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak. II. Összegyűjtötte és földolgozta: BOSSÁNYI Árpád. Bp. 1918. 273. No. XXIV.

később Lajos már írásban vállalt kötelezettséget, miszerint születendő gyermeke házasságáról csak Károly német király engedélyével fog határozni.¹⁸ Mindezek ellenére, Lajos és Erzsébet gyermekáldásra vonatkozó reményei hosszú éveken át nem váltak valóra.

A hivatalos trónutódjelölt, 1354-ben bekövetkezett haláláig, Lajos öccse, István volt, majd István egyetlen fia, János, aki 1360 őszén, kilenc évesen hunyt el. Ekkor István leánya, Erzsébet maradt az egyetlen élő sarja Károly Róbert fiainak; ezáltal vált súlyos problémává a magyar trón jövője.

A firenzei krónikáiról, Villani Máté történeti művében, 1360. november eleji események leírását követően ezt olvassuk:

„A magyar királynak s nejének Zárába jövetele. Ez időtájt a magyar király nem bírt fiúgyermekre szert tenni nejétől, a királynétól, a kihez nagy szeretettel viseltetett, bár egyik alattvaló bárójának leánya volt s ő maga s az ország is rossznak tartotta, hogy az idő eltelik a nélkül, hogy ő utódot, királysága örökösét remélhetne. Maga az asszony is nagyon le volt sújtva s a király iránt való szerelmében önmagát illetőleg kész volt mindenre, csakhogy ura örökösét nyerjen. De érezte, hogy oly állapotban van, hogy nem képes fiút szülni s ez okból nyíltan beszélték, hogy a király s a királyné Zárába jöttek s ott időztek néhány hónapig és szent [Simon] tiszteletére egy nagy s előkelő monostort építettek s a mint beszélték, a királynénak a szentegyház felmentvénye alapján apácaöltönyben s állapotban ide kellett volna vonulnia ; a király pedig más nőt vehetett volna. Ha ez igaz is lett volna, győzött benne a neje iránt való szeretet s e szándéknak csupán híre maradt fenn.”¹⁹

Az ismert, hogy I. Lajos hosszan időzött Zárában 1357 végén és 1358 elején. De feltehető, hogy Villani a kronológiai rendet megtartva, egy 1360. októberi – november eleji zárai utazásról számol be. Ezt valószínűsíti, hogy Lajos 1360. szeptember 21-én még Óbudán tartózkodik, de november 17. és január 6. között Zágrárból és környékéről keltezi leveleit és okleveleit; s az ezekben a napokban kiállított oklevelei között több zárai vonatkozású is van.²⁰ 1361. január 10-én pedig már Fehérváron találjuk. Kotromanič Erzsébet fogadalmi ajándéka, Szent Simon ötvösműves ezüst koporsója, 1377–80 között készült el.²¹

¹⁸ FRAKNÓI *i. h.* (17. jegyzetben) 29.

¹⁹ *Cronica di Matteo VILLANI, dall'anno 1318 al 1363.* Libro X. Capitolo XII. In: *Croniche di Giovanni, Matteo e Filippo Villani.* Vol. II. Trieste, 1858. 335.; VILLANI, M.: *Chronica.* 10. könyv 12. fejezet. In: *A három Villani krónikája.* Fordította: RÁCZ Miklós. Bp. 1909. /Középkori Krónikások 8–9./ 290–291.

²⁰ Zágrábi keltezésű oklevelek: 1360. nov. 17. HORVÁTH Mihály: *Magyar regesták a Bécsi Cs. levéltárból.* = Magyar Történelmi Tár (9.) 1861. 26. Nr. 54.; nov. 25. OL. DI. 33742; dec. 16. OL. DI. 5014, 5015, 5016, 5017, OL. DF. 268223; dec. 19. OL. DI. 5018; dec. 21. SMIČIKLAS, T.: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. XIII.* Zagreb, 1915. 79–83.; dec. 31. SMIČIKLAS: *i. m.* 90.; 1361. jan. 2. NAGY Imre: *Sopron vármegye története. I.* Sopron, 1899. 334.; jan. 6. FEJÉR, G.: *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. IX./3.* Buda, 1834. 228–229. Nr. CVIII. – Zárai vonatkozású oklevelek: nov. 17. SMIČIKLAS: *i. m.* 62–64.; dec. 28. SMIČIKLAS: *i. m.* 86–90.

²¹ MEYER Gotthold Alfréd: *Szent Simon ezüst koporsója Zárában.* Bp. 1894.; GERECZE Péter: *Szent Simon próféta ezüst koporsója Zárában.* = Archaeológiai Közlemények (18.) 1895. 5–80.

Végül is a királyi pár gyermektelensége elég hosszan tartott; 17 évi házasság után 1370. júliusában született meg az első gyermek, akit Katalinnak neveztek el; I. Lajos ekkor 44 éves volt. 1371-ben megszületett Mária és 1373-ban Hedvig.

2.5 I. Lajos fehérvári kápolnája. Több forrásból is értesülünk arról, hogy I. Lajos nagyméretű, díszes kápolnát építtetett a fehérvári bazilikához.²² I. Lajos ebbe a kápolnába temetkezett, és a székesfehérvári ásatások során innen származó vörösmárvány töredékek elő is kerültek. Az I. Lajos szobrával díszített vörösmárvány síremlékéről szó esik Thuróczy János krónikájában is, a szerencsétlen sorsú Kis Károly 1385. december 31-i megkoronázása kapcsán.²³ A kápolna, és benne a vörösmárvány síremlék építésének időpontjára nincs konkrét adatunk. A síremlék bizonyosan még a király életében készült el. A legkorábbi, évszámmal jelzett és korunkra maradt, címeres-sisakos-sisakdiszes vörösmárvány sírlapok 1366-ból illetve 1373-ból maradtak fenn; az előbbi a budapesti Margitszigeten, az utóbbi éppen a székesfehérvári bazilika ásatásainál került elő.²⁴ Egyébként ezekből az évekből szinte hibátlan vörösmárvány síremlékek találhatók a pannonhalmi apátságban: az 1365-ben elhunyt Szigfrid apáté, s utódjának, az 1372-ben elhunyt Czudar Lászlónak a síremléke.²⁵

I. Lajos ezt a kápolnát Alexandriai Szent Katalin tiszteletére emeltette. Erről a névadásról 1864-ben Henszlmann Imre tett említést, a székesfehérvári ásatások eredményeit ismertető albumában.²⁶ A történeti kútfőket tárgyaló fejezetben ezt olvassuk:

„Muglen Henrik chronikájában írja: »Ez (Lajos király) 1382-ben eltemettetett Székes-Fehérvárott Szt. Katalin szűznek és martymak kápolnájában, melyet maga építtetett.«”

Latinul is közli a szöveget, csak a forrást nem jelöli meg közelebbről.²⁷ Mind a mai napig fejtörést okozott a művészettörténészeknek, hogy honnan is származhat ez az értesülés, ugyanis Mügelni Henrik egyetlen magyar vonatkozású munkájában sem lelhető fel. Prózában írt magyar krónikája csak 1333-ig tart, és nem

²² A kápolnával kapcsolatos írásos forrásokról, valamint régészeti és művészettörténeti kérdésekről lásd az I. Lajos halálának 600. évfordulójára rendezett kiállítás katalógusának (MAROSI Ernő – TÓTH Melinda – VARGA Livia: *Művészet I. Lajos király korában*. Katalógus. Bp. 1982.) alábbi tanulmányait: KRALOVÁNSZKY Alán: *A székesfehérvári Anjou-sírkápolna*. 165–174.; SZAKÁL Ernő: *A székesfehérvári Anjou-síremlékek és I. Lajos király sírkápolnája*. 175–182.; LŐVEI Pál: *A székesfehérvári Anjou-sírkápolna művészettörténeti helye*. 183–192. Részletes irodalomjegyzék: 193.

²³ THURO CZ, Johannes de: *Chronica Hungarorum*. I. Textus. Ediderunt: GALÁNTAI, Elisabeth – KRISTÓ, Julius. Bp. 1985. /Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum 7./ 193. fejezet, 200.

²⁴ LŐVEI Pál: *A székesfehérvári Anjou-sírkápolna művészettörténeti helye*. In: MAROSI Ernő – TÓTH Melinda – VARGA Livia: *Művészet I. Lajos király korában*. Katalógus. Bp. 1982. 183. oldalon és az 1. jegyzetben, a 189. oldalon.

²⁵ L[ŐVEI] P[ÁL]: *Középkori síremlékek*. In: *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*. I. Pannonhalma, 1996. 310–314.

²⁶ HENSZLMANN Imre: *A székesfehérvári ásatások eredménye*. Pest, 1864.

²⁷ HENSZLMANN: *i. m.* (26. jegyzetben) 9.

latin nyelvű, hanem középfelnémet.²⁸ Prózai betéteket tartalmazó verses magyar krónikája ugyan latin nyelvű, de a fennmaradt szöveg csak 1071-ig tárgyalja az eseményeket, és sem a szövegben, sem az ajánlásban a fenti megjegyzés nem található.²⁹ Egyébként is Henszlmann idejében még nem volt ismeretes, hogy ennek a névtelen költeménynek is Mügelni Henrik a szerzője. További gondot jelent, hogy nincsenek Mügelni Henrikre vonatkozó adataink 1369 utáni időből, tehát erősen kétséges, hogy I. Lajos halálakor életben volt-e.

1971-ben ismeretessé vált egy 1458. évi oklevél, amelyben az alábbi sorok olvashatók: „... rector capelle Ludovici regis ad honorem Sancte Katherine virginis et martyris ad latus eiusdem ecclesie Albensis fundate...”³⁰ Ez az oklevél tehát kétségtelenül igazolta, hogy a kápolna valóban Szent Katalin patrocíniuma alatt állt, de Henszlmann forrása továbbra is ismeretlen maradt.³¹

Sikerült megállapítanom, hogy Henszlmann forrása a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek egyik olyan kódexe, amelyben Mügelni Henrik prózában írt magyar krónikája is megtalálható. A kódex 1410 körül készült.³² A német krónika után feljegyzések vannak a kódexben I. Lajos halálával kapcsolatban, s itt olvasható a következő: „Hic sub anno Domini MCCC octuagesimo secundo sepultus est in alba regali in capella sancte Katherine virginis et martyris ipso procurante constructa...” A kódexbeli feljegyzés Kovachich Márton György közlése által jutott Henszlmann tudomására. Tehát az I. Lajos halálakor írt feljegyzés, valamint a 76 évvel későbbi oklevél két, egymástól független bizonyíték a király által építtetett kápolna Szent Katalin titulusára.

2.6 Alexandriai Szent Katalin legendájának szövegváltozatai. Alexandriai Szent Katalin magyarországi tisztelete a templom- és kápolna titulusok alapján már a 13. századból kimutatható: legkorábban, 1231-ből Esztergom, majd a Zemplén megyei Krucsó, a Hont megyei Gyerki, a Nagyvárad melletti Körösszeg és a Tolna megyei Marosd említhető. A 14. századból a szent legalább további tíz patrocíniumára vannak okleveles adataink.³³

Legendája természetesen szerepel a Jacobus de Voragine által a 13. század második felében összeállított gyűjteményben is, közismert nevén a *Legenda Aurea*-

²⁸ SRH II. 105–223.

²⁹ SRH II. 233–272.

³⁰ ÉRSZEGI Géza: *Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári keresztes konvent magánlevéltárában, 1193–1542.* In: *Fejér megyei Történeti Évkönyv 5.* Székesfehérvár, 1971. 230.

³¹ Lásd erre vonatkozóan: KRALOVÁNSZKY Alán: *A székesfehérvári Anjou-sírkápolna.* In: MAROSI Ernő – TÓTH Melinda – VARGA Lívia: *Művészet I. Lajos király korában.* Katalógus. Bp. 1982. 1. jegyzet a 172. oldalon.

³² Jelzete: Cod. 19. 26. Aug. 4°.

³³ MEZŐ András: *A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század).* Bp. 1996. 110–112.; SZENTPÉTERY Imre – BORSA Iván: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.* II. 4. füz. Bp. 1987. 173. Nr. 4091.

ban. Ez a legendárium Európa-szerte rendkívül elterjedt volt, fennmaradt latin kéziratának a száma több mint ezer és 97 különböző latin nyelvű őnyomtatvány kiadása ismeretes.³⁴ Ezen felül igen sok kézirat és őnyomtatvány tartalmazza a szövegét különféle nyugat-, közép- és dél-európai nyelveken, bár magyar nyelvű fordítása nem maradt ránk. Legendájából négy jelenet ábrázolása maradt fenn az ún. *Magyar Anjou Legendárium*ban.³⁵

A *Legenda Aurea* által fenntartott Alexandriai Szent Katalin-legendában a szent mártíromságáról és csodatételeiről olvashatunk. A legenda elbeszéli, hogy amikor Katalint a vesztőhelyre vitték, így imádkozott Krisztushoz:

„Jézusom, jó király, esedezem hozzád, hogy ha valaki ... bármi szükségben engem hív, kegyesen hallgass meg, és teljesítsd kérését!”³⁶

Ezen túlmenően azonban a *Legenda Aurea* szövege nem tartalmaz olyan részletet, amely megindokolná, hogy a *Képes Krónika* legelső iniciáléjában a királyi párt miért éppen Szent Katalinhoz fohászzkodva ábrázolta a miniátor.

Ez a megállapítás érvényes az Alexandriai Szent Katalin legendáját tartalmazó, a 16. század közepéig készült kéziratok és korai nyomtatványok döntő többségére. Az ilyen változatok száma meghaladja a százat, természetesen a *Legenda Aurea*n kívül. Ezek a szent szenvedéstörténetét ('passio') és csodatételeit meséli el, többé vagy kevésbé részletező előadásban. Ugyancsak ebbe a csoportba tartozik az a 11. századig visszavezethető változat, amelyet több kézirat is tartalmaz, s amelyet a kérdéskör első monográfusa, Hermann Knust könyvében közölt.³⁷ Egy évvel később Hermann Varnhagen *Vulgatának* nevezte el ezt a szöveget,³⁸ azóta is így hivatkoznak rá, s ezt tekintik a *Legenda Aurea* Katalin-legendája fő forrásának.

Toldy Ferenc 1855-ben elegáns kis könyvben tette közzé Alexandriai Szent Katalin magyar nyelvű verses legendáját és két magyar nyelvű prózai életíratát, gondos bevezető tanulmánnyal együtt.³⁹ A verses legendát az *Érsekújvári Kódex-*

³⁴ Az adatot említi: *Die »Elsässische Legenda Aurea«*. Band I. Das Normalcorpus. Hrsg. WILLIAMS, Ulla – WILLIAMS-KRAPP, Werner. Tübingen, 1980. Előszó: XIII. L. még: MADAS Edit: *A Legenda aurea a középkori Magyarországon*. = MKsz (108.) 1992. 93–99.

³⁵ *Magyar Anjou Legendárium*. Hasonmás kiadás. Összeállította: LÉVÁRDY Ferenc. Bp. 1973. LIX. ciklus.

³⁶ [*Alexandriai*] *Szent Katalin*. MADAS Edit fordítása. In: VORAGINE, Jacobus de: *Legenda Aurea*. Válogatta, az előszót, a jegyzeteket és a mutatókat készítette: MADAS Edit. Bp. 1990. /Harmonia Mundi Könyvek/ 300.

³⁷ KNUST, Hermann: *Geschichte der Legenden der H. Katharina von Alexandrien und der H. Maria Aegyptica*. Halle, 1890.

³⁸ VARNHAGEN, Hermann: *Zur Geschichte der Legende der Katharina von Alexandrien*. Erlangen, 1891. 3.

³⁹ *Alexandriai Szent Katalin verses legendája ugyanazon szentnek két kisebb prózai életével együtt*. Régi codexekből, nyelvjegyzetekkel kiadta TOLDY Ferenc. Pest, MDCCCLV.

ből⁴⁰ vette, az első prózai legendát a *Debreceni Kódex*ből,⁴¹ a másikat az *Érdy-kódex*ből.⁴² Ezek a legendaváltozatok nemcsak a szenvedéstörténetet mesélik el, hanem előtte elmondják Katalin megszületésének, majd kereszténnyé válásának csodákkal teli történetét is.

Követve a *Debreceni Kódex* előadását, a legenda elején megtudjuk, hogy Alexandria városában élt egy gazdag, dicsőséges és hatalmas király, akit Costusnak hívtak. Hosszú idő óta hiába várta reménykedve, hogy gyermeke szülessen. Pedig nagyon vágyott erre, s e célból sokszor áldozott a bálvány-isteneknek. A hiábavaló sok áldozatot megelégtelve, a király a bölcs Alforabius doktorhoz fordult. A király azt kérdezte a doktortól, vajon ki hibáztatható azért, hogy eddig nem született utóda a királyi párnak, a királyné-e, vagy ő maga. A bölcs természettudós megvizsgálta mindkettőjüket, és ennek eredményeképp azt mondta: Felséges király! Mindketten egészségesek vagytok, a hiba nem bennetek van. Azt tanácsolta, hogy ismét tegyen áldozatot a király, de nem úgy, mint eddig. A bölcs javaslatát követve a király ötvösmesterekkel aranyból elkészíttette „az egy istennek képét, ki isteneknek istenének mondatik”. Ezt követően csoda történt, a képmás átváltozott a keresztre feszített Krisztussá. Miután ezt a király a templomba vitette, a pogány bálványszobrok összetörték, s ezután már a feszületnek áldoztak. Kevés idő elmúltával a királyné teherbe is esett és egy nagyon szép leánynak adott életet. A királylány Alforabius javaslatára a Katalin nevet kapta.⁴³ Ez röviden Alexandriai Szent Katalin fogantatásának és megszületésének csodás története, amelyre – a Katona Lajos alább idézendő tanulmányában alkalmazott szóhasználatot követve –, mint a 'nativitas' fejezetre fogok hivatkozni. Ezután Katalin kereszténnyé válását mondja el a legenda, s Katalin látomását, melyben megjelenik Mária a gyermek Jézussal, aki Katalint jegyesévé teszi; ez a 'conversio' fejezete.

Costus királynak és feleségének gyermekáldás utáni sóvárgása és az ennek érdekében elkövetett sok áldozat hiábavalósága, amelyet a 'nativitas' fejezet nagyon érzékletesen beszél el, bizonyára mind a tényeket, mind az érzelmeket tekintve nagyon hasonló lehetett ahhoz, amelyet a magyar királyi pár átélt az 1350-es évek végétől kezdve. Ha feltételezzük, hogy ez a bővebb Katalin-legendá már ismert volt számukra, akkor Costus király története, amelyben a sok erőfeszítést végül is a szép Katalin megszületése koronázza meg, példát, iránymutatást, erőt és reményt adhatott a királynak és a királynénak, s könnyen elképzelhető, hogy imádságaik során Szent Katalin legendája töltötte be gondolataikat és öhozzá fohászkoztak.

⁴⁰ *Érsekújvári Kódex* (1529–1531) kiadása: *Nyelvmléktár*. Közzéteszi: VOLF György. Bp. 1888. /Régi magyar codexek és nyomtatványok 9–10./

⁴¹ *Debreceni Kódex* (1519) kiadásai: *Nyelvmléktár*. Közzéteszi: VOLF György. Bp. 1882. /Régi magyar codexek és nyomtatványok 11./; *Debreceni Kódex*. Faksimile és betűhű olvasat. A bevezetést írta: MADAS Edit. Bp. 1997. /Régi magyar kódexek 21./

⁴² *Érdy-kódex* (1526–1527) kiadása: *Nyelvmléktár*. Közzéteszi: VOLF György. Bp. 1876. /Régi magyar codexek és nyomtatványok 4–5./

⁴³ TOLDY: *i. m.* (39. jegyzetben) 203–211.

Ez kézenfekvő magyarázatát adhatná annak, miért alapított kápolnát I. Lajos Székesfehérváron Szent Katalin tiszteletére és miért lebeg Alexandriai Szent Katalin alakja a térdeplő királyi pár felett a *Képes Krónika* iniciáléjában.

2.7 *A csodás fogantatás fejezetét tartalmazó szövegváltozatok.* Mind a három magyar nyelvű legendaváltozatban, amelyet Toldy Ferenc 1855-ben közzé tett, szerepel a 'nativitas' és a 'conversio' fejezete, amelyek megelőzik Katalin szenvedéstörténetét. Mivel a szövegeket fenntartó kódexek a 16. század első harmadából valók, felvetődik a kérdés: vajon igazolható-e, hogy már a 14. század második felében vagy korábban is ismeretes volt olyan legendaváltozat, amely tartalmazta ezeket a részeket.

Toldy Ferenc a magyar nyelvű legendák szövegkiadásának előszavában a rendelkezésére álló teljes szakirodalom alapján értékes és terjedelmes tanulmányban vázolta a Katalin-legenda történetét. A magyar szövegek forrásait vizsgálva megállapította, hogy a *Debreceni Kódex* név szerint is hivatkozik Temesvári Pelbártra, akinek *Sermones Pomerii de Sanctis* címen idézett beszédgyűjteményének XCIX. darabja valóban érinti a csodás fogantatás történetét⁴⁴ és említi a bölcs Alphorabius nevét is, pedig e részlet a Toldy által ismert és tanulmányozott összes többi legendaváltozathoz hiányzott. Így tehát Toldy a megszületésről szóló fejezetet csak Pelbárt munkájának legkorábbi kiadásáig tudta visszavezetni, amelyet – feltehetően sajtóhiba okán –, 1489. évinek jelöl a tényleges 1499. helyett.⁴⁵

A helyzet látszólag keveset változott a következő negyedszázad folyamán. Szilády Áron korábbi dolgozatai és szövegközlése után 1880-ban Temesvári Pelbárt munkásságával foglalkozó könyvében azt közli olvasóival: „Más nemzetek irodalmából eddig ismert Katalin-legendák közül egy sincs, mely ezen első részt magába foglalná.”⁴⁶ Valójában azonban Szilády egy budapesti kéziratból, valamint egy 1504. évi bázeli nyomtatványból is közöl a 'nativitas' fejezetet tartalmazó részeket, de mind az *Érsekújvári Kódex* magyar nyelvű verses legendáját, mind a vele párhuzamosan közölt latin nyelvű *Vulgata* változat szövegét Temesvári Pelbártnak tulajdonítja, sőt, még a szerzőnevet nem tartalmazó bázeli nyomtatványt, a *Nova Legendát* is, – amely éppen Pelbárt halálának évében jelent meg –, egyes utalások alapján az ő művének tartja.

A magyar verses legenda szerzőségét illetően Szilády álláspontjával Horváth Cyrill helyezkedett szembe.⁴⁷ Horváth alapos elemzése szerint az *Érsekújvári Kódex* bizonyos megfogalmazásai és Temesvári Pelbárt nézetei olyannyira ellentétesek, hogy kizárják az ő szerzőségét.

⁴⁴ TOLDY: *i. m.* (39. jegyzetben). Előszó: X–XI.

⁴⁵ TOLDY: *i. m.* (39. jegyzetben). Előszó: XXX.

⁴⁶ SZILÁDY ÁRON: *Temesvári Pelbárt élete és munkái*. Bp. 1880. 42.

⁴⁷ HORVÁTH CYRILL: *Pelbárt és a verses Katalin-legenda*. = ItK (2.) 1893. 35–50.

1903-ban Katona Lajos jelentős értekezést publikált,⁴⁸ amely kiaknázva az addig kiadott legendaszövegeket, valamint Knust és Varnhagen fentebb említett értékes munkáit, – talán egyedül Varnhagen 1901. évi dolgozatát⁴⁹ mellőzve, melyet az egész nemzetközi Szent Katalin kutatás elfeledett –, elsősorban pedig saját kutatásai alapján, rendkívül lényeges megállapításokat tett külön-külön mind a 'nativitas' és 'conversio', mind a 'passio' és a csodatétel fejezetek fejlődéstörténetét illetően. Ezzel egyfelől a magyar legendaszövegek előzményeinek feltárása irányában, másfelől a Katalin-legendák fejlődési folyamatának rekonstruálása területén rendkívül fontos lépéseket tett. Egyebek mellett egyértelműen kimutatta, hogy sem maga a *Nova Legenda*, sem annak 'nativitas' interpolációja nem Pelbárt műve. Katona Lajos magyar nyelven megjelent tanulmányáról a külföldi szakirodalom sajnálatos módon nem vett tudomást, pedig jelentőségében eléri Knust és Varnhagen munkáit. Lényegében minden, amit a magyar nyelvű Katalin-legendák forrásairól ma tudunk, az Katona Lajos száz év előtti tanulmányában benne van.

Minket elsősorban a csodás fogantatás fejezetének fejlődése érdekel: azt szeretnénk tudni, hogy jelenlétét időben milyen messzire tudjuk visszavezetni.

Katona összesen nyolc kódexet, valamint – Temesvári Pelbárt művét is beleszámítva –, három nyomtatványt említ a magyar szövegeken kívül, amelyben a 'nativitas' szerepel; mindegyik tartalmazza a 'conversio' fejezetet is. Hasznosnak tartom a Katona által közölt vagy megemlített összes ilyen kódex és nyomtatvány jól áttekinthető formában történő felsorolását, egyfelől az alább előadandók könnyű követése, másfelől a későbbi kutatások elősegítése céljából. A sorszám után a Katona által használt jelölés következik, majd kéziratok esetén az őrzési hely és könyvtári jelzet. Ezután zárójelben a királynak tanácsot adó csillagjós vagy bölcs doktor neve, amelyről azt gondolom, hogy hasznos információt nyújthat az illető szövegváltozatnak a leszármazási folyamatban elfoglalt helyéről.

Kéziratok:

1. Br	Brüsszel Királyi Könyvtár	7917.	(Alphorius)
2. M	München Bajor Állami Könyvtár	cod. Lat. 18358.	(Alphoncius)
3. C	Krakkó Jagelló Egyetem Könyvtára	2039. BB XXVII. 12.	(Alfoncius)
4. B	Budapest Egyetemi Könyvtár	79. Lat.	(Alfoncius)
5. c	Krakkó Jagelló Egyetem Könyvtára	2366. AA XIII. 21.	(Alphoncius)
6. b	Budapest Egyetemi Könyvtár	56. Lat.	(Alphoncius)
7. M ¹	München Bajor Állami Könyvtár	cod. Lat. 18630.	(Alphoncius)
8. G	Wolfenbüttel Herzog August Könyvtár	17. 10. Aug.	(Alphorius)

⁴⁸ KATONA Lajos: *Alexandriai Szent Katalin legendája*. = Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XVIII. 5. szám. 1903.

⁴⁹ VARNHAGEN, Hermann: *Zur Geschichte der Legende der Katharina von Alexandrien*. Festschrift der Universität Erlangen zur Feier des achtzigsten Geburtstages Sr. königlichen Hoheit des Prinzregenten Luitpold von Bayern. Erlangen – Leipzig, 1901.

Nyomtatványok:

9. **PT** Sermones Pomerii fratris *Pelbarti de Themeswar* diui ordinis sancti Francisci de Sanctis incipiunt feliciter. Hagenau, 1499. Sermo XCIX. (Alphorabius)
10. **I** [*Frater Petrus:*] Nova quaedam singularis atque rara legenda ex aliis sex legendis collecta et perfecta. {Szokásos megnevezése: *Nova Legenda*} Basilea, 1504. {A korábbi, 1500. évi strassbourgi kiadáshoz képest az V. fejezet Katalin születésére vonatkozó rövid betoldást tartalmaz, ennek a betoldásnak a jelölése **I**.} (Macrobius)
11. **PD** Deuotissimi Patris *Petri Dorlandi* ordinis Carthusiensis De Natiuitate Conuersione de vita inuictissimae martiris beatissimae virginis Katherinae oratioe soluta nõ inelegans Libellus. Louanii, 1513. (Alphonsus)

A 9. tétel Katonánál használt Pelb. jelölését **PT**-re módosítottam; Dorlandust Katona nem jelöli, itt a **PD** jelölést alkalmaztam. A fentiek közül csak egyetlen kéziratot (**b**) valamint két nyomtatványt (**PT**, **I**) ismertetett könyvében Szilády, és a harmadik nyomtatványt említi Knust (**PD**), a többi hét kéziratot Katona ismertette először. A 'nativitas' szempontjából **B** és **C**, valamint **b** és **c** páronként lényegében azonos szöveget tartalmaz, **Br** és **M** közel állnak egymáshoz. A szövegek közül egyedül **G** német, a többi mind latin. Az összes szövegváltozat prózai legendát tartalmaz. A kéziratok közül egyedül **Br** 14. századi, a többi hét 15. századi. A 'nativitas' fejezetet hat kézirat esetében Katona teljes terjedelmében közli, mellőzi **M**-t és **G**-t. A nyomtatványok közül csak **I**-t közli, a másik kettőt nem, viszont **PT** szövege Szilády könyvében megtalálható.⁵⁰ A szövegek elemzése alapján Katona felvázolja a 'nativitas' tekintetében az egyes szövegváltozatok valószínűsíthető evolúciós gráfját,⁵¹ amely szerint az *Érsekújvári Kódex* verses legendája ezen részének fő forrása **Br (M)** és **PT**.

Ezen a ponton tulajdonképpen meg is állhatnánk, mivel az általunk megválaszolni kívánt kérdésre Katona értekezése alapján már meg is adhatjuk a pozitív választ. Ugyanis a **Br** jelű, a Brüsszel Királyi Könyvtár gyűjteményében 7917. jelzetű kódex a 14. századból való. Katona megemlíti, hogy a kódex 195r levelén záródó Szent Erzsébet legenda végén az olvasható, hogy a szöveg írása 1297. május 7-én lett befejezve. Ebből Katona az alábbi plauzibilis következtetést vonja le:

„Tehát csak a másolat XIV. századbeli, az eredetije valamivel régebb s bátran a XIII. század második felébe tehető. ...Az előadás sokban egyezik Pelbártéval, igen közel áll ... az *Érsekújv. codex* verses legendájához is.”⁵²

S hogy a 'nativitas' fejezet a 13. században már létezett, erre vonatkozóan további érvet jelent a szövegváltozatok evolúciós sémája is, hiszen még a 14. századbeli **Br** kódexnek feltehetően az előző évszázadból származó szövegét megelőzően, a fejezet négy korábbi generációját kellett Katonának feltételeznie a különféle szövegváltozatok leszármazásának kielégítő megmagyarázásához.⁵³

⁵⁰ SZILÁDY: *i. m.* (46. jegyzetben) 86.

⁵¹ KATONA: *i. m.* (48. jegyzetben) 23.

⁵² KATONA: *i. m.* (48. jegyzetben) 11.

⁵³ KATONA: *i. m.* (48. jegyzetben) 23.

2.8 *A csodás fogantatás fejezetét tartalmazó további kódexek.* Amint az előzőekben láttuk, tíznél alig több kézirat és korai nyomtatvány ismert, amely elbeszéli Katalin csodás születésének történetét is, szemben a 'passio' száznál több, s a *Legenda Aurea* ezernél is több kötetre terjedő szöveghagyományával. Abból a célból, hogy a fejezet Katona által ismertetett fejlődésének még hézagossá pontjai megvilágítást nyerhessenek, megpróbáltam a 'nativitas' részletet tartalmazó és Katona munkájában nem szereplő további forrásokat azonosítani. Három ilyen kódexet találtam, melyeket a kutatás jól hasznosíthat:

12. L	London British Library	Add. Ms. 18162.	(Alphorius)
13. Br ²	Brüsszel Királyi Könyvtár	II, 143.	(Alphoncius)
14. P	Prága Dómkáptalan Könyvtára	C 60.	(Alphorius)

Az L jelű kódex a *Legenda Aurea* középholland nyelvű fordítását tartalmazza, számos további életirattal kiegészítve. Alexandriai Szent Katalin legendájának a 'nativitas' és 'conversio' fejezeteket is tartalmazó szövege középholland nyelven a 250r – 251v fóliókon található. A kódex írásának éve 1465.⁵⁴ Ez a legendaváltozat nyomtatásban Collinson munkájában hozzáférhető.⁵⁵

A Br² jelű kódex 45 lapos, amely két középalnémet verses legendát tartalmaz. A kódex első tíz lapján egy 549 sorból álló Szent Dorottya-legendája van, a 11r – 45v oldalakon pedig egy 1908 soros verses Alexandriai Szent Katalin-legendája áll. A kódex írásának éve 1476., ez a Szent Katalin-legendája végén, a kódex 45v oldalán olvasható explicitből derül ki. A verses Szent Dorottya-legendát Priebisch közölte a kódex ismertetése kapcsán,⁵⁶ Szent Katalin legendáját pedig Collinson, aki terjedelmes értekezést szentelt ennek a legendaszövegnek.⁵⁷ A 'nativitas' és 'conversio' fejezeteket a vers első ötszáz sora tartalmazza.⁵⁸

A P jelű kódex, amely a prágai Dómkáptalan Könyvtárának gyűjteményébe tartozik, a káptalani könyvtár összes régi kódexével együtt 1957 óta a Prágai Vár Archivumában (Archiv Pražského hradu) található. A kódex 274r – 277r oldalain egy latin nyelvű, a 'nativitas' és 'conversio' fejezeteket tartalmazó Alexandriai Szent

⁵⁴ Az évszám Rachel Stockdale, a British Library kéziratkatalogizálási osztályvezetőjének tájékoztatásán alapszik. Hivatkozásként említette: FLOU, K. de – GAILLIARD, E.: *Beschrijving van Middelnederlandsche en andere handschriften die in Engeland bewaard worden*. Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde, 1896–1897.

⁵⁵ COLLINSON, William Edward: *Die Katharinenlegende der HS. II, 143 der Kgl. Bibliothek zu Brüssel*. Heidelberg, 1915. /Germanische Bibliothek. Zweite Abteilung. 10. Band/ 81–101.

⁵⁶ PRIEBSCH, R.: *Aus Deutschen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Brüssel*. Part III. = *Zeitschrift für Deutsche Philologie* (36. Band) 1904. 371–387. A Br² kódex ismertetése: 374–387, a Szent Dorottya-legendája szövege: 376–384.

⁵⁷ COLLINSON: *i. m.* (55. jegyzetben). A Szent Katalin-legendája szövege: 81–168.

⁵⁸ COLLINSON: *i. m.* (55. jegyzetben). Az első ötszáz verssor szövege: 81–101.

Katalin-legenda van. A kódex a 15. században készült. A szöveg nyomtatásban nem jelent meg.⁵⁹

Noha a fenti kéziratok a 15. századból valók, mégis további érveket nyújtanak arra, hogy a fogantatás története már a 14. században is létezett. Collinson rendkívül alaposan elemezte a **Br**² jelű kódex írását és nyelvét, külön vizsgálva a 'nativitas' és 'conversio', valamint a 'passio' szövegét. Számunkra lényeges megállapítása, hogy a 'nativitas' részlet nyelvi jellegzetességei alapján az eredeti a 14. század második felére tehető.⁶⁰ Ha pedig figyelembe vesszük, hogy Priebisch az **L** jelű középholland szöveget a **Br**² jelű kódex verses legendája egyik forrásának tartja,⁶¹ akkor ebből az is következik, hogy az **L** jelű kódex eredeti szövege sem lehet későbbi a 14. század második felénél.

Az újabb szövegváltozatok további következtetésekre is alkalmat adnak. A Costus királynak tanácsot adó asztrológus vagy bölcs doktor neve különböző alakban jelentkezik forrásainkban. Katona Lajos két lehetőséget fogalmazott meg a Temesvári Pelbárt által használt Alphorabius névalak kialakulásával kapcsolatosan:

„Ha [Temesvári Pelbárt] forrásában *Alphorius* volt e név alakja, melyet már XIV. századbéli szövegből (**Br**) is ismerünk, azt az ő felfogásához és scholastikus műveltségéhez illőbbel és egyúttal keletiesebb hangzásúval cserélte fel. Támogathatta őt ebben ama hasonló nevű keleti bölcsnek, a X. században élt *Alfarabi*-nak mesés híre is. ... De már fönt is megengedtük e névre vonatkozólag azt a lehetőséget, hogy az csakugyan a régibb és eredeti alakja a későbbi szövegekben szereplő *Alphorius*, *Alphoncius*, *Alphonsus* és *Macrobius*, hovatovább mind romlottabb alakoknak.”⁶²

Az újabb három kézirat névalakjai Katona első feltételezését erősítik, amely szerint az Alphorabius névforma Temesvári Pelbárt kreációja, s tőle vették át a magyar legendák. Nemcsak az indokolja ezt a feltételezést, hogy az Alphorabius alak nem bukkant fel egyetlen további forrásban sem, hanem azért, mert a korábbi változatokban – úgy tűnik –, Alphorius szerepelt, s a leszármazó szövegekben van inkább Alphoncius és Alphonsus. Ezért úgy gondolom, hogy a névalakok evolúcióját egyrészt egy paleográfiai okokkal jól magyarázható Alphorius → Alphoncius → Alphonsus fejlődési vonal képezi, másrészt a már Sziládynál,⁶³ majd Katonánál feltételezett szándékos Alphorius → Alphorabius módosítás.

2.9 Alexandriai Szent Katalin legendájának ábrázolása a gelencei templomban. Az előzőekben közvetett bizonyítékok alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a Szent Katalin-legenda 'nativitas' fejezete már a 14. század közepe

⁵⁹ A szerző rendelkezik a szöveg fotómásolatával. A kódex korára vonatkozó adat Marek Suchy, a Szent Vitus Dómkápolna Könyvtára kurátorának tájékoztatásán alapszik. Hivatkozásként említette: PATERA, Adolf – PODLAHA, Antonín: *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapituly pražské*. Vol. I. Praha, 1910. 278–280.

⁶⁰ COLLINSON: *i. m.* (55. jegyzetben) 32.

⁶¹ PRIEBISCH: *i. h.* (56. jegyzetben) 385.

⁶² KATONA: *i. m.* (48. jegyzetben) 41.

⁶³ *Régi Magyar Költők Tára I.* Közzéteszi: SZILÁDY Áron. Bp. 1877. 307.

előtt megjelent. Ennek igazolása azonban kivétel nélkül külföldi kéziratokon alapult. Ezért a következő kérdésünk arra irányul, vajon egy bővebb legendaváltozat Magyarországon is ismert lehetett-e már a 14. század közepén. Mivel a magyarországi középkor írott forrásai között erre nem találtam bizonyítékot, ezért a pozitív válasz érdekében a művészettörténet vizsgálati körébe tartozó emléket hívtam segítségül.

Erdélyben, a középkori Magyarország délkeleti szegletében fekszik Gelence (ma Ghelinta, Románia, Kovászna megye), amelynek Árpád-kori eredetű temploma rendkívül nagy falfelületen őrzött meg festményeket az Anjou-korból. Az 1996 és 2000 között szépen felújított templom ma az UNESCO világörökség-listáján is szerepel.

A falfestményeket 1882-ben Huszka József hozta napvilágra, aki akkoriban tucatnyi erdélyi templomban tárta fel a korábban lemeszelt képeket. Figyelme elsősorban a sok helyen fennmaradt Szent László-legendák felé irányult. A gelencei templom északi falának felső sávjában viszonylag nagyon jó állapotban maradt fenn egy közel teljes Szent László-ciklus. Az északi fal alsó sávjában Krisztus passiójának jelenetei láthatók, amelyek átnyúlnak a déli falra is. Ennek folytatásaként, a déli falon, a bejáratától keletre eső falfelületen pedig Alexandriai Szent Katalin legendájának töredékeit sikerült megmenteni. A templom nyugati falán, sőt a külső felületeken is maradtak fenn képrészletek.

A rendkívüli értékű gelencei felfedezést legelőször a sepsiszentgyörgyi helyi sajtóban Nagy Géza, a Székely Nemzeti Múzeum akkori igazgatója közölte.⁶⁴ Huszka eredményeit 1885-ben publikálta az erdélyi templomok Szent László-ciklusait feldolgozó tanulmányában, amely mellékleteként a gelencei képsor közel négy méteres részletének a rajzát is közölte.⁶⁵ A gelencei falképek közül azóta is a Szent László-ciklus maradt a művészettörténészek figyelmének homlokterében.⁶⁶ Kevesebb figyelmet kapott a Krisztus passió, valamint – töredékessége miatt érthető módon –, a Szent Katalin-legenda részletei. Az igazsághoz tartozik, hogy 1882-ben Huszka József és Nagy Géza azt hitték, hogy a töredékek Antiochiai Szent Margit legendájának ábrázolásából valók, s ez a téves vélekedés szerepelt több, mint egy évszázadon át a magyarországi szakirodalomban. Csak amikor Vasile Drăguț vezetésével 1967 és 1973 között sor került a gelencei templomban a falképek restaurálására, ő állapította meg kétséget kizáróan, hogy a maradványok Alexandriai Szent Katalin legendájából valók. A restaurálás eredményeit Drăguț 1973-ban pub-

⁶⁴ [NAGY Géza] ng: *A gelencei falfestmények.* = Nemere 1882. július 14.

⁶⁵ HUSZKA József: *A Szent László legenda székelyföldi falképeken.* = Archaeológiai Értesítő. Új folyam. (V.) 1885. 211–220. A gelencei képsor a 4. ábrán, 216.

⁶⁶ A teljes Szent László ciklust ábrázoló, 1882. július 4-én készült színes másolat szerepelt a Nemzeti Galéria Kiállításán: *Historia Sancti Ladislai – A kerlési ütközet ábrázolásairól.* In: *Történelem – Kép.* Szemelvények a múlt és a művészet kapcsolatából Magyarországon. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2000. március 17 – szeptember 24. Kiállítási Katalógus. Szerk. MIKÓ Árpád – SINKÓ Katalin. Bp. 2000. 188–196. A gelencei ciklus másolata: 156–157. II–11. tétel.

likálta,⁶⁷ majd 1979-ben megjelent monográfiájában képet is közölt az Alexandriai Szent Katalin-ciklus töredékeiből, megnevezve a szentet.⁶⁸

Alexandriai Szent Katalin középkori tisztelete egyébként kimutatható Gelence közvetlen közeléből, ugyanis a templomtól kevesebb, mint 10 km-re fekszik északnyugat felé Szentkatolna (Catilina), amely a név középkori formáját tartotta fenn,⁶⁹ s amelyet már 1332–34 között említenek a pápai tizedjegyzékek.⁷⁰

A Szent Katalin-legenda képrészletei elején látható a misztikus eljegyzés ábrázolása is.⁷¹ Az előzőekből már kiderült, hogy ez a részlet nem szerepel a *Legenda Arureában* és számos fennmaradt szövegváltozatban, így ennek jelenléte a gelencei falképek sorában azt igazolja, hogy egy bővebb legendaváltozat is ismert volt a ciklus elkészítésének idején Magyarországon. Kérdés tehát, hogy vajon mikorra datálhatjuk ezt a festményt. A válaszhoz a Szent László képsor segít hozzá, amely olyan jó állapotban van, hogy egyes részletei alapján lehetséges a kormeghatározás. A leggondosabb elemzést Marosi Ernő végezte, aki Szent László láncfonatú páncélruházata, csuklyája és sisakja részletei alapján a ciklust 1330–1340 közötti időre datálta.⁷² Kérdéses persze, hogy ez az időpont milyen mértékben érvényes a többi festményre. Némileg problematikusá tette a választ a Krisztus passió eltérő stílusa, azonban a restaurálásakor megállapítást nyert, hogy a két ciklus közös vakolatrétegen nyugszik, tehát a stílárius különbözőség dacára lényegében egykorúak. Egyébként is a passiót említő romániai szakirodalom belső jellemzők alapján azt a 14. századra helyezi.⁷³ Eleve valószínűsíthető, hogy az északi és a déli falat közel egyidőben díszítették festményekkel, és mivel az északi fal alsó sávját elfoglaló szenvedéstörténet befejezése áthúzódik a déli fal keleti szélére, ez további érvet jelent a Szent László-ciklus, Krisztus passiója és Alexandriai Szent Katalin legendája azonoskorúságának a kimondásához. Jánó Mihály és Jékely Zsombor – Szent Katalin eljegyzési képén ábrázolt stíuselemeket is figyelembe

⁶⁷ DRĂGUȚ, Vasile: *Restaurarea picturilor murale de la Ghelinta*. In: *Buletinul Monumentelor Istorice*. București, 1973. 45–54.

⁶⁸ DRĂGUȚ, Vasile: *Arta gotică în România*. București, 1979. 196. Fig. 220.

⁶⁹ MEZŐ: *i. m.* (33. jegyzetben) 112.

⁷⁰ MEZŐ: *i. m.* (33. jegyzetben) 111. oldalon a 7. szám alatt.

⁷¹ *Magyarországi művészet 1300–1470 körül. I–II.* Szerk.: MAROSI Ernő. Bp. 1987. A hivatkozott kép a 2. kötet 77. oldalán a 248. kép. (Bár az 1. kötet 212. Margitként azonosítja); BALÁZS István – JÁNÓ Mihály – JÉKELY Zsombor – MIHÁLY Ferenc: *A gelencei Szent Imre templom*. Tanulmányok. Sepsiszentgyörgy, 2003. /Horror Vacui Könyvek 1./ 35. 17. kép, VII. (színes) képmelléklet.

⁷² MAROSI, E.: *Der Heilige Ladislaus als ungarischer Nationalheiliger, Bemerkungen zu seiner Ikonographie im 14–15. Jh.* = *Acta Historiae Artium*. (33.) 1987–88. 211–256. A datáláshoz: 236. és a 253. oldalon a 119. jegyzet.; MAROSI Ernő: *Szent László, mint nemzeti szent*. In: MAROSI Ernő: *Kép és hasonmás – Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*. Bp. 1995. /Művészettörténeti Füzetek 23./ 67–85. A datálásról: 71. és a 204. oldalon a 385. jegyzet.

⁷³ ȘTEFĂNESCU, I. D.: *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*. București, 1973. 87., 186.

véve –, a két hosszanti fal képeit 1300–1340 közé datálják.⁷⁴ Elfogadva ezt a kor-meghatározást, kijelenthetjük tehát, hogy a misztikus eljegyzés története ismert volt Magyarországon már a 14. század közepe előtt, s éppen ezt akartuk bizonyítani.

Katalin eljegyzésének motívuma, amelynek tehát egy korai ábrázolásával büszkélkedhet a gelencei templom, később festőgenerációk sorát ihlette meg. A keresztény művészet ikonográfiáját tárgyaló egyik munka húsznál több, e témát ábrázoló jelentősebb festményt sorol fel az 1400 és 1700 közötti három évszázadból, köztük Tintoretto, Murillo és Rubens műveit.⁷⁵ S még nem is említi az idősebb Lucas Cranach 1516–18 között festett remekét, amely a budapesti Szépművészeti Múzeum kincse.

2.10 Következtetések. Összefoglalva a fenti megállapításokat,

– a királyi pár számára a gyermektelenség komoly személyes és dinasztikus problémát jelentett;

– I. Lajos Szent Katalin tiszteletére kápolnát emeltetett Székesfehérváron,

– a Szent Katalin-legenda 'nativitas' fejezete ismert volt a 14. század közepén,

– a bővebb Szent Katalin-legenda ismert volt Magyarországon a 14. század közepén,

– a hosszú várakozás után megszületett első leány a Katalin nevet kapta.

Mindezek együttesen ahhoz a következtetéshez vezetnek, hogy azért került az Alexandriai Szent Katalinhoz imádkozó királyi pár a legelső iniciáléba, mert a gyermekáldás hiánya és a trónutódlás megoldatlansága a kódex készítésének idején I. Lajos centrális problémája volt.

E megállapítás alapján a kódex készítésének idejét behatároló fontos adathoz is jutottunk. Az iniciálé jelentése alapján arra következtetünk, hogy a *Képes Krónika* címlapjának terve, s lényegében véve az egész kódex a trónutódlás problémájának nyomasztóvá válása, azaz 1360 után, de Katalin megszületése, azaz 1370 előtt készült. Ez megerősíti azt az eleve valószínű feltevést, hogy nem a kódex készítése, hanem a krónikaszőveg összeállítása vette kezdetét 1358. május 15-én. Ennek alapján elesik az Alexandriai Szent Katalin ábrázolására alapozott korábbi feltételezés, miszerint a kódex eljegyzési ajándék céljára készült volna.

Valószínűsíthető továbbá, hogy a *Képes Krónika* kódexének készítése és a székesfehérvári Szent Katalin kápolna alapítása időben közel esett egymáshoz: mindkettőt 1360 és 1370 közé, legvalószínűbben az 1365 körüli évekre datálhatjuk. Ebben az évben I. Lajos 39 éves volt, felesége 26. Megjegyzem egyébként, hogy a koráb-

⁷⁴ JÁNÓ Mihály – JÉKELY Zsombor: *A templom épülete és falfestményei*. In: BALÁZS István – JÁNÓ Mihály – JÉKELY Zsombor – MIHÁLY Ferenc: *A gelencei Szent Imre templom*. Tanulmányok. Sepsiszentgyörgy, 2003. /Horror Vacui Könyvek 1./ 7–48. A datálás: 41–42.

⁷⁵ RÉAU, Louis: *Iconographie de l'Art Chrétien*. Tome III. Iconographie des Saints I. Paris, 1958. 268–269.

ban analógiaként említett, I. Lajos szüleit az 1325. évi egyházalapítási fogadalom kapcsán ábrázoló miniatúra eseményének idejében Károly Róbert 37 éves, felesége, kb. 26 volt.

A kódexnek az 1360-as évtizedre történő datálása összhangban van a lengyel címer hiányával is. Még ha I. Lajos alkalmanként használta is, mint a lengyel trón várományosa, de mivel a *Képes Krónika* kizárólag a magyar nép történelmével foglalkozik, ezért teljesen érthető, hogy a lengyel királlyá történt 1370. novemberi koronázását megelőzően készült kódex díszítésében a lengyel címer nem szerepel.

3. A P iniciálé

Fordítsuk figyelmünket most az első oldal másik, az előbbinél kisebb iniciáléjára. „Per me reges regnant ait dominus Deus per sapientem Salomonem Proverbiorum VIII capitulo.” azaz: „»Általam uralkodnak a királyok« – mondja az Úristen a Bölcs Salamon szavai által a Példabeszédek könyvének nyolcadik fejezetében.” – így kezdődik a szűkebb értelemben vett prológus, amelynek első bibliai idézetét kezdő P betűjében egy portrét láthatunk.

Erről a portréről H. J. Hermann, a bécsi Nemzeti Könyvtár illuminált kéziratait és ősnymtatványait tárgyaló nagy katalógusban, 1930-ban ezt írta: Ultramarinkék alapon az áldást osztó Üdvözítő mellképe, keresztnimbuszal, szürkéskék öltözékben és narancsvörös kabátban, bal kezében egy könyvet tartva.⁷⁶

Berkovits Ilona 1959-ben röviden ennyit írt: „P. iniciáléban Krisztus félalakja.”⁷⁷

Csapodiné Gárdonyi Klára 1964-ben így vélekedett:

„...kisebb »P« iniciáléban jobbjával áldást osztó, baljában könyvet tartó *Krisztus* félalakja, utalással az ószövetségi szövegre: Per me reges regnant – Általam uralkodnak a királyok.”⁷⁸

Azonos szöveget tartalmaz az 1986. évi szövegkiadáshoz és az 1987. évi faksimile kiadáshoz mellékelte tanulmánya is.

⁷⁶ HERMANN, H[ermann] J[ulius]: *Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento. III. Neapolitanische und toskanische Handschriften der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts.* Leipzig, 1930. /Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. Neue Folge Band 5./ 291. A német szöveg a következő: „Initialbild auf ultramarinblauem Grund: Brustbild des segnenden Heilands mit Kreuznimbus in blaugrauem Gewand und orangerotem Mantel mit einem Buch in der Linken.”

⁷⁷ B[ERKOVITS] I[lona]: *A Képes Krónika illusztrált lapjainak leírása.* In: *Képes Krónika.* Bp. 1959. /Monumenta Hungarica 3./ 239–248. Az idézet a 240. oldalon; valamint: B[ERKOVITS] I[LONA]: *A Képes Krónika művészettörténeti jelentősége.* In: *Képes Krónika.* Bp. 1959. /Monumenta Hungarica 3./ 29–45. Az utalás a 33. oldalon.

⁷⁸ CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: *A képek, díszítések leírása és magyarázata.* In: *Képes krónika.* Faksimile kiadás. II. Tanulmánykötet. Bp. 1964. 51.

1982-ben Wehli Tünde a címoldal nagyobbik, a királyi párt és Alexandriai Szent Katalint ábrázoló iniciáléjával foglalkozó lábjegyzetében megkérdőjelezi ezt a véleményt:

„Az ábrázolás értelméhez talán az A iniciálé {helyesen P iniciálé *H. L.*} félalakjának megfejtése vinne közelebb. A félalakos figura valószínűleg – az eddigi meghatározásokkal szemben – nem lehet Krisztus, mert feje mögött nincs keresztnimbusz, arcvonásai Katalinéval egyeznek, a szakállnak pedig nincs nyoma.”⁷⁹

1985-ben némi szkepticizmussal ezt írja:

„a P iniciálé félalakja meghatározhatatlan.”⁸⁰

1995-ben Marosi Ernő Salamon ábrázolásaként azonosította. Ezt írta:

„Máig vitás kérdés a lapalji kis P-iniciále nimbuszos, koronás figurájának értelmezése. A hozzá tartozó szöveg okozza a félreértést, de tartalmazza a megoldást is: *Per me reges regnant, ait dominus Deus per sapientem Salomonem Proverbiorum VIIIo capitulo* („Altalam uralkodnak a királyok« – szól az Úristen a bölcs Salamon által a Példabeszédek 8. fejezetében.”) A szakálltalan figura nem lehet az istenség ábrázolása, csakis Salamoné, baljában könyvvel; jobbjának gesztusa nem áldásként, hanem beszéd, tanítás jeleként értelmezhető. Salamon megszokottabb királyi ikonográfiája mellett hasonló, fiatalabb típusú ábrázolásai inkább Dáviddal párhuzamos képeire jellemzők.”⁸¹

Megvizsgálva a mellkép aranyozott nimbuszát, abban egy háromágú korona képe azonosítható, noha a határoló vonalak nincsenek feketével kihúzva, mint a felette lévő iniciálében, Alexandriai Szent Katalin képén. Hermann ezeket az alig látható vonalakat a nimbuszban ábrázolt kereszt részének gondolta, s ennek alapján értelmezte a mellképet az Üdvözítő ábrázolásaként. Tévedése könnyebben megérthető, ha arra gondolunk, hogy műve készítésekor már több, mint egy évszázada a bécsi kincstár őrizte az egykori német-római császári koronát. Ennek négy szöveges rekeszománc lemeze közül az egyik felirata éppen: „P ME REGES REGNANT”, s a zománclemez központi alakja a jobbjaival áldást osztó, baljában könyvet tartó Krisztus.⁸² Hermann elgondolását a magyar kutatók is átvették, s a nimbuszban a korona ábrázolását csak Marosi Ernő vette észre először.⁸³

⁷⁹ WEHLI Tünde: *Könyvfestészet a magyarországi Anjou-udvarban*. In: MAROSI Ernő – TÓTH Melinda – VARGA Livia: *Művészet I. Lajos király korában*. Katalógus. Bp. 1982. 119–132. A megjegyzés a 131. oldalon, a 37. számú végjegyzet végén olvasható.

⁸⁰ W[EHLI] T[ünde]: *Képes Krónika* In: *Kódexek a középkori Magyarországon*. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. Bp., 1985. 104.

⁸¹ MAROSI: *i. m.* (11. jegyzetben) 48.

⁸² WOLF, Gunther G.: *Die Wiener Reichskrone*. Wien, 1995. /Schriften des Kunsthistorischen Museums 1./ 68. (Abb. 54.)

⁸³ Az 1964. évi faksimile kiadásban a korona egyáltalán nem látható, csak az 1987. évi faksimile kiadás képén lehet felismerni.

Álláspontom szerint Alexandriai Szent Katalint ábrázolja az iniciálé. A koronás nimbusz jelzi, hogy egy királyi szent képét látjuk. A portré női arcot ábrázol, a fak-szimile kiadás alapján is érzékelhető feminin karakterét az eredeti kódex vizsgálata megerősíti. A baljában fogott könyv pedig, amely a bölcsesség szimbóluma, leg-alább annyira a Szent Katalin-ábrázolások attribútuma, mint Salamonéi. Közismert, hogy legendabéli bölcsessége miatt Szent Katalin a tudósok és diákok patrónusa volt. A párizsi Sorbonne pecsétjébe is az ő képét vették, s a középkori főiskolák, könyvtárak, tanárok és tanulók, – később pedig a nyomdászok is – védőszentjüként tisztelték.⁸⁴ Maga Marosi Ernő jegyzi meg fent idézett terjedelmes tanulmányában – alig tíz oldallal a Salamon-azonosítás előtt –, hogy Katalin a bölcsesség szent megtestesítője, és alakja „így illik a prológusba”.⁸⁵

A dúsan díszített címoldalon felül a trónusán ülő uralkodót ábrázoló miniatúra, alulról heraldikai sáv, jobb oldalról geometrikus díszítés képezi a keretet a kényszerűen féloldalnyira csökkenő szövegegységhez; ennek bal oldali keretét képezi a szövegkép bal felső és bal alsó sarkaiban, egymáshoz nagyon közel elhelyezkedő iniciálé-pár. Felvetődik a kérdés, vajon mi indokolja Szent Katalin kétszeri megjelenítését a kódex kezdőoldalán. Véleményem szerint a szent második ábrázolásának kettős funkciója van: egyrészt a szöveget illusztrálja, másrészt az első iniciáléban megjelenített gondolatot teljesíti ki.

Tartalmilag a szűkebb értelemben vett előszó, – azaz a krónika 2. fejezete –, nemcsak a bölcsesség többszöri említésével indokolja Alexandriai Szent Katalin ábrázolását, hanem egyik lehangsúlyosabb állításával is: „Gloriosus Deus in sanctis suis”, azaz „Dicsőséges az Isten az ő szentjeiben” – idéz a krónika összeállítója a *Zsoltárok Könyvéből*. A művész ezt a gondolatot emelte ki és illusztrálta Szent Katalin portréjával.

Másfelől viszont a második Szent Katalin-miniatúra a legelső iniciáléval egy gondolatilag összefüggő párt képez: az elsőben az uralkodópár áldásért könyörög Katalinhoz, a másodikban Katalin áldást nyújt. Úgy vélem, ez a miniatúra elsődleges funkciója. Az elsőben attribútumai közül a pálmaág és a kerék, a másodikban a könyv jelenik meg. E második ábrázolás meghallgattatást, reményt és biztatást sugall az isteni közbenjárásért Szent Katalinhoz imádkozó királyi pár számára. Egy gondolat két pólusát reprezentáló két iniciálé a *Képes Krónika* díszítésének alapos átgondoltságát, koncepciózusságát teszi kézzelfoghatóvá.

4. Az *S* iniciálé

A magyar nép eredetét a szentírás szerint tárgyaló őstörténetet is bibliai idézettel kezdi a krónika összeállítója: „Sicut scribit magister ystoriarum Genesis decimo capitulo:” azaz: „A történetírás tanítómestere ezt írja a Teremtés könyvének tizedik fejezetében:”

⁸⁴ *A szentek élete. II.* Szerk.: PUTNOKY NÉ ROZGONYI Pirooska. Főszerk.: DIÓS István. Bp. 1988. 599.

⁸⁵ MAROSI: *i. m.* (11. jegyzetben) 38.

A fejezetkezdő S iniciálé a bővebb értelemben vett előszó egyetlen további díszítése; a képen egy szakállas férfi kódexet ír.

Két, egymással szorosan összefüggő kérdésre kell válaszolnunk: kire gondolt a szöveg összeállítója, amikor a 'magister ystoriarum'-ra, a történetírás tanítómes-terére utalt, s vajon kit kívánt ábrázolni a miniátor. Tekintsük át, milyen vélemények fogalmazódtak meg válasz gyanánt e két kérdéssel kapcsolatban.

1915-ben Dékány Kálmán sokféle lehetőséget felsorol, de egyik megoldást sem tartja meggyőzőnek:

„A krónika egyik fejezetét bekezdő S betűjét a miniator vörös taláros, könyv előtt ülő papi alak képével díszítette. Ez a kép azonban ábrázolhatja az író, a másolót, vagy magát a miniatur festőt. Az írónak ábrázolása azért nem valószínű, mert a codex maga is másolat, sőt valószínű, hogy nem is első másolat, de a mű tartalmából inkább ferenczrendi szerzetesnek kell föltételeznünk a szerzőt. A képen ábrázolt ruha azonban sem szabása, sem színezése miatt nem felel meg a ferenczrendiek azon korbeli viseletének és inkább valami főpapot, püspököt ábrázol. [...] a kép az ismeretlen másolót akarja ábrázolni, de még ennél is valószínűbb, hogy maga a miniator-művész örökítette meg magát ebben a kezdőbetűben [...] de vajon nem akarta a miniatura magát a codex készítettőjét ábrázolni?”⁸⁶

1925-ben Jakubovich Emil számára a megoldás egyszerű és világos:

„A Képes Krónika 2/a lapján fejezetkezdő iniciálés S betűben scriptor-széken ülő, könyvet író, hosszuszakállú, burnuszos, arannyal szegett vörös talárú férfit látunk. ... Mi nem keressük Kálti Márkus prépost arcképét ez S betűben, mert a szövegből: „Sicut scribit magister ystoriarum Genesis” ... világos, hogy a kép a bibliaíró Mózeszt ábrázolja.”⁸⁷

Berkovits Ilona 1959-ben a konkrét állásfoglalást kikerülve röviden emnyit írt: „a genezis tizedik fejezetét író történetíró képe. Esetleg Kálti Márk(?)”.⁸⁸ A Kálti Márkra vonatkozó kérdőjeles beszúrás feltehetően a szövegkiadás alcímének – „Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről” – szóló kényszerű engedmény volt. A Kálti Márk szerzőségére vonatkozó feltételezést Jakubovich Emil az előbb említett 1925. évi cikkében fogalmazta meg,⁸⁹ s hipotézist az egymást kritika nélkül másoló és idéző kutatók a következő több, mint három évtized alatt a bizonyosság szintjére emelték. Karsai Géza 1963-ban megjelent dolgozata mutatta ki e feltevés teljes megalapozatlanságát.⁹⁰

⁸⁶ DÉKÁNY Kálmán: *A Bécsi Képes Krónika*. = Erdélyi Múzeum (32.) 1915. 37–63. Az idézet a 40. oldalon.

⁸⁷ JAKUBOVICH Emil: *Adalékok legrégebb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez*. = Magyar Nyelv (21.) 1925. 25–38. Az idézet a 37–38. oldalon.

⁸⁸ BERKOVITS: *i. m.* (77. jegyzetben) Az idézet a 240. oldalon.

⁸⁹ JAKUBOVICH: *i. h.* (87. jegyzetben) 25–38. Kálti Márkról a 34–38. oldalakon ír.

⁹⁰ KARSAI Géza: *Névtelenség, névregtés és szerzőnév középkori krónikáinkban*. = Századok (97.) 1963. 666–677. A Kálti Márk-teóriáról a 671–676. oldalakon ír.

Csapodiné Gárdonyi Klára 1964-ben részletekbe menően ismertette ezt az iniciálét:

„Keretbe foglalt »S« iniciáléban több helyen megkopott miniatúra: *A történetiró*. A mozaikkal díszített pulpitus előtt ülő szakállas alak kódexbe ír. Jobbjában íróeszköz; baljában tartott vakarókéssel lefogja a pergamenlapot. Tintatartói a pulpitus szélehez vannak erősítve. Az iniciálével kezdődő szöveg Mózeset, a történetírás tanítómesterét idézi. Az ábrázolás vagy erre, vagy a krónika szerzőjére, esetleg másolójára vonatkozhat. De az is lehet, hogy mindezeket együttesen jelképezi.”⁹¹

Ezt követően Berkovits Ilona és Jakubovich Emil véleményét említi meg. Lényegében a fentivel azonos szöveget tartalmaz az 1986. évi szövegkiadáshoz és az 1987. évi faksimile kiadáshoz mellékelte tanulmánya is.

1966-ban Mályusz Elemér nagyon lényeges megállapításra jutott: azonosította az előszó egyik fő forrását.⁹² Megállapítása szerint a *Képes Krónika* 3. fejezetének első mondatában említett 'magister ystoriarum', azaz 'a történetírás tanítómestere'

„Petrus Comestor XII. századi francia teológussal, a párizsi egyház kancellárjával azonos, aki a biblia szövegét folyamatos elbeszélésben olvaszta fel, *Historia scholastica* címmel egy rendkívül népszerűvé lett munkát írt. Általában csak így volt szokás rá hivatkozni: *dicit magister in historiis*.”

Egymás mellé nyomtatva közölte a *Historia scholastica* megfelelő sorait és a *Képes Krónika* 3. fejezetének elejét,⁹³ melyből megállapítható, hogy a *Képes Krónika* összeállítója hűen követte forrását.⁹⁴

1974-ben Tarnai Andor szintén rendkívül fontos felfedezést tett, azonosította a magyar nép módosított eredettörténetét magába foglaló 3. és 4. fejezet további közvetlen forrásait.⁹⁵ Tarnai magáévá tette Mályusz arra vonatkozó megállapítását, hogy a 'magister ystoriarum' utalás Petrus Comestorra értendő.

1975-ben Csapodi Csaba, Tarnai Andor tanulmányának ismertetése kapcsán⁹⁶ megkérdőjelezte Mályusz Elemérnek Comestor közvetlen használatára vonatkozó eredményét a 3. fejezet elejét illetően. Részben emiatt arra a meggyőződésre jutott, hogy a 'magister ystoriarum' kifejezés nem Petrus Comestorra vonatkoztatandó, hanem „a *Képes Krónika* szerzője [...] a *Genesis* szerzőjének, Mózesnek adja ezt a megtisztelő címet”. Csapodi további érve, hogy sem az általa ismert 14. századi kódexek, sem a korai ősnymotatványok nem használják a 'magister ystoriarum' utalást a *Historia scholastica* szerzőjével kapcsolatban.

⁹¹ CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: *A képek, díszítések leírása és magyarázata*. In: *Képes Krónika*. Faksimile kiadás. II. Tanulmánykötet. Bp. 1964. 51.

⁹² MÁLYUSZ Elemér: *Krónika-problémák*. = Századok (100.) 1966. 713–762.

⁹³ *SRH I.* A 243. oldal 13. sorától a 244. oldal 5. soráig.

⁹⁴ MÁLYUSZ: *i. h.* (92. jegyzetben) 747–749.

⁹⁵ TARNAI Andor: *A Képes Krónika forrásaihoz*. In: *Középkori kútfőink kritikus kérdései*. Bp. 1974. /*Memoria Saeculorum Hungariae* 1./ 203–210.

⁹⁶ CSAPODI Csaba: *Szemle: Középkori kútfőink kritikus kérdései*. = *ItK* (79.) 1975. 695–700. Az állítás a 699. oldalon.

A történészek és irodalomtörténészek körében a jelenleg általánosan elfogadott vélemény, – követve Mályusz Elemér és Tarnai Andor álláspontját –, hogy a 'magister ystoriarum' titulus Petrus Comestorra vonatkozik.⁹⁷ A legutóbbi művészettörténeti állásfoglalás szerint az iniciálé – minden további konkrétum nélkül –, „scriptor”-t ábrázol.⁹⁸

Végigtekintve a fent idézett véleményeken, a gondolatmenetekkel kapcsolatban néhány megjegyzést szeretnék tenni.

Jakobovics Emil és Mályusz Elemér egyaránt azt a nagyon logikus eljárást követte, hogy először azonosította a *Képes Krónika* forrásának szerzőjét, – az előbbi szerint Mózesről, az utóbbi szerint Comestorról van szó –, s ebből következettek arra, hogy a 'magister ystoriarum' utalás kire vonatkozik. A kutatók ezután a miniátor által ábrázolt személyt is automatikusan azonosnak tekintették a szöveg szerzőjével.

Dékáni Kálmán és Csapodiné Gárdonyi Klára viszont érzékelhetően hajlott arra a szintén nagyon logikusnak mondható feltételezésre, hogy az iniciálé valójában nem kizárólag a szövegben idézett szerző ábrázolása, hanem sűrített formában a szöveg összeállítójának és másolójának megjelenítése is.

Csapodi Csaba véleménye teljesen visszhangtalan maradt, recenziójára vonatkozó egyetlen egy utalással sem találkoztam a szakirodalomban. Ennek nyilvánvalóan elsődleges oka, hogy Csapodi súlyos tévedést követett el, amikor hibásnak minősítette Mályusz jelentős felfedezést, nevezetesen, hogy a *Képes Krónika* 3. fejezetének elején Comestor *Historia scholasticájából* származó közvetlen átvétel található. Az átvétel tényéről mind Mályusz 1966-os tanulmányában,⁹⁹ mind Tarnai 1974-es dolgozatában¹⁰⁰ közölt szövegösszehasonlítások bárkit meggyőzhetnek. Kétségtelen, hogy Csapodi ezt követően megemlített további érvei nem voltak elegendően súlyosak ahhoz, hogy álláspontja érdemleges elemzésben részesüljön. De amint a matematikában is lehetséges, hogy egy tétel igaz lehet akkor is, ha egy rá vonatkozó bizonyítási próbálkozás hibás, így ez a helyzet a humán tudományok területén is elképzelhető.

Noha Mályusz Elemér és Tarnai Andor megállapításai abszolút meggyőzőek az előző közvetlen forrásait illetően, de – amint az alábbiakban kiderül –, a 'magister ystoriarum' kifejezésnek Petrus Comestorral való azonosítása tekintetében nem osztom véleményüket.

Ahhoz, hogy ebben a kérdésben elfogulatlanul állást foglalhassunk, két irányban indulhatunk el. Egyfelől a korabeli szóhasználatra utaló példákat kell keresnünk, másfelől a Mályusz által azonosított forráshoz, magához Comestorhoz kell fordulnunk.

⁹⁷ *Képes Krónika*. Bp., 1986. A jegyzeteket KRISTÓ Gyula írta. 266. 11. jegyzet; *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez: Középkor (1000–1530)*, Szerk. TARNAI Andor, MADAS Edit, Bp. 1992. 568. 1. jegyzet.

⁹⁸ MAROSI: *i. m.* (11. jegyzetben) 39.

⁹⁹ MÁLYUSZ: *i. h.* (92. jegyzetben) 748.

¹⁰⁰ TARNAI: *i. m.* (95. jegyzetben) 203.

Ami az első vizsgálati irányt illeti, egy fontos utalást találhatunk a 14. század első felében tevékeny velencei Paulinus történeti munkájának előszavában. Paulinus püspök 1274 körül született Velencében, a ferences rend tagja volt. Diplomataként mind a Velencei Köztársaság, mind a Szentszék igénybe vette szolgálatait; 1344-ben hunyt el. A történeti szakirodalomban általában Paulinus minoritaként említik. Világtörténeti munkája több változatban maradt fenn, legkésőbbi változatára, címének kezdőszavai alapján *Satyrica ystoria*-ként szokás hivatkozni. Ennek előszavában – amely kevesebb, mint három évtizeddel korábbi a *Képes Krónika* előszavában megjelölt dátumnál –, a szerző név szerint hivatkozik Mózesre, akit 'principuus ystoriographus'-ként említ.¹⁰¹

Egy további adalékként említem Sevillai Izidornak a középkorban rendkívül elterjedt *Etymológiáját*. A húsz könyvből álló enciklopédikus mű első könyvében (I, 42, 1) ezt olvassuk: „Historiam autem apud nos primus Moyses de initio mundi conscripsit.” Arra vonatkozóan, hogy a *Képes Krónika* összeállítója valószínűleg maga is forgatta Izidor művét, egy érdekes észrevételt említek Eckhardt Sándortól. A *Képes Krónika* újonnan írt előszavában azt olvassuk, hogy Syccambria Syccan hegyéről kapta elnevezését. Eckhardt úgy véli, hogy ennek a magyarázatnak az alap gondolata Sevillai Izidor *Etymológiájából* származik. A XIV. könyvben (XIV, 6, 32) ugyanis Izidor megemlíti, hogy Szicília másik neve Sicania, s az előszó írója Eckhardt gyanúja szerint „Nagy Lajosnak akart kedveskedni, kinek ősei a két Szicília királyai voltak”.¹⁰²

A legfontosabb érvet azonban Comestor szövegének a vizsgálata szolgáltatja. Mályusz Elemér csak onnan idézi a textust, ahonnan az átvétel kimutatható.¹⁰³ Tarnai Andor azonban egy mondattal korábról kezdi az összehasonlítást.¹⁰⁴ Comestornál ez áll: „Redit Moyses ad principium genealogiae Noe dicens:”, s ezt követi Noé családfájának leírása, amelynek elején Comestor utal a Genesis X. fejezetére. A *Képes Krónika* összeállítója kiemelte ezt az utalást a genealógia szövegéből, s a családfa ismertetése előtt ezt írta: „Sicut scribit magister ystoriarum Genesis decimo capitulo:” Ezért véleményem szerint a *Képes Krónika* előszavának írója valójában Mózesre gondolt, amikor a 'magister ystoriarum' kifejezést használta.

A fenti érvek talán elég meggyőzőek a kifejezés értelmezését illetően, és valószínűsítik ugyan, de nem bizonyítják, hogy a miniátor is Mózeset kívánta megjeleníteni a fenti szövegrészt illusztráló *S* iniciáléban.

¹⁰¹ HEULLANT-DONAT, Isabelle: *Entrer dans l'Histoire. Paolino da Venezia et les prologues de ses chroniques universelles.* = Mélanges de l'École Française de Rome – Moyen Age (105.) 1993. 381–442. Az idézet részlet a 440. oldalon.

¹⁰² ECKHARDT Sándor: *Sicambria. Egy középkori monda életrajza.* = Minerva (6.) 1927. 157–201. Az idézet a 188. oldalon.

¹⁰³ MÁLYUSZ: *i. h.* (92. jegyzetben) 748.

¹⁰⁴ TARNAI: *i. m.* (95. jegyzetben) 203. Comestor szövegét MIGNE *Patrologia Latina* 198. köt. 1087–88. alapján közli.

Azonban ha tekintetbe vesszük, hogy a *Képes Krónika* kódexét az ábrázolások részleteire rendkívüli figyelmet fordító művész illusztrálta, akkor további érvel is alátámaszthatjuk, hogy a miniátor pontosan megértette a szöveg utalását és elsősorban Mózeset kívánta ábrázolni. Ugyanis, ha a magyarok történetét tárgyaló mű összeállítóját kívánta volna megjeleníteni, akkor nem hagyta volna figyelmen kívül az előszó elején olvasható utalást, mely szerint az alább következő művet az összeállító „különböző régi krónikákból szerkesztette egybe”, s a művész nem mulasztotta volna el a forrásul szolgáló kódexek ábrázolását is. Ha pedig a kódex-másolót akarta volna megfesteni, akkor sem hiányozna a képről a másolás alapjául szolgáló kézirat, gondoljunk például a nevezetes Corvinák közül a Didymus- vagy a Hieronymus-kódexben a Szent Jeromost ábrázoló miniatűrakra.¹⁰⁵ Mindkét esetben jól látható a fordítás vagy a kommentár alapjául szolgáló Biblia az írópult felső részén.

Mózes, az első történetíró, a történetírás tanítómestere, források használata nélkül írta könyveit. Így joggal gondolhatjuk, hogy a miniátor számára egyértelmű volt a szöveg utalása, s az iniciáléban elsősorban valóban Mózeset kívánta megjeleníteni.

5. Befejezés

A prolókus iniciáléira vonatkozó megállapításainkat áttekintve, az alábbi gondolatokkal zárhatjuk eszme-futtatásunkat.

A kezdő iniciáléban az Alexandriai Szent Katalinhoz fohászkozó uralkodópár ábrázolása a szöveg tartalmától teljesen független, jelentése kívül esik a textus mondandóján. Azonban az uralkodó, I. Lajos számára egyszerre bírt konkrét személyes és konkrét aktuálpolitikai tartalommal, s a kódex elkészültekor minden olvasója számára egyértelmű volt a kép jelentése. Kronológiai értelemben tehát ez a magyar történelmet tárgyaló mű legutolsó illusztrációja; az évszázados eseményfolyamat aktuális pillanatáról, az akkori jelenről küld hozzánk üzenetet. Együttal ez az iniciálé a *Képes Krónika* kódexének dedikációja, amennyiben készítőjének kívánságát, óhaját fejezi ki, és azt érzékelteti, hogy maga is együtt imádkozik a királyi párral. Az iniciálé értelmezése tehát kétségtelenné teszi, hogy a *Képes Krónika*, a hazai kódexművészet e kimagasló alkotása közvetlenül a király, illetve a királyi pár részére készült.

A kicsiny Szent Katalin iniciálé kétfelől érkező gondolati kapcsolódási ívek metszéspontjában áll. Egyfelől a dedikációs iniciálé párja, annak kiegészítése és megerősítése, tehát a textustól független jelentéssel is bír. De ugyanakkor közvetlen illusztrációja is a prolókus szövegének: „Isten dicsőséges az ő szentjeiben.”

¹⁰⁵ CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: *Bibliotheca Corviniana*. Bp. 1981. 3. kiad. Didymus-kódex fol. 2r: XLVII. tábla; Hieronymus-kódex fol. 1r: XCIC. tábla.

A harmadik iniciálé jelentése is többszintű. Elsődlegesen a szöveget illusztrálja, megjelenítve Mózeset, amint épp a Genesis tizedik fejezetét írja. De úgy vélem, joggal gondolhatjuk azt, hogy további mondanivalója is van. Mielőtt a miniátor elkezdene a történeti mű illusztrálását, munkájára kívülről rátekinve, a „kódex a kódexben” motívum segítségével egyetlen pillanatképbe sűríti a kódexkészítés folyamatát, emlékeztetve az olvasót a mű megalkotóira – köztük önmagára is –, eképpen állítva emléket mindannyiuknak.

S egyúttal egy absztraktabb szinten bemutatja a Történetíró és Művét, azt a rendkívüli eseményt, – mondhatnánk csodát –, mikor a Történetíró évszázadok eseményeit magábfoglaló és korszakokon átívelő tudása, annak lejegyzése folytán közeget vált. Kódexszé, könyvvé alakul, és e transzformáció által a tudás, a múlt ismerete átadódhat sok-sok olvasó, szinte az egész emberiség számára. Sőt, megteremt a lehetőségét annak, hogy ez a tudás áthagyományozódjon a távoli és beláthatatlan jövőbe is: a pillanatnyiból örökkévalóvá lesz.

Ez a *Képes Krónika* kódexének másik dedikációs képe: a Művész tisztelgése a Tudós előtt.

LÁSZLÓ HOLLER

On the first three initials of the Hungarian Illuminated Chronicle

The purpose of this paper is to establish the portrayed subjects, the true messages and the significance of the first three initials decorating the preface of probably the most important 14th century illuminated codex on the History of Hungary, the so-called *Illuminated Chronicle*. The present study is connected to the author's earlier paper formulating a new hypothesis identifying the compiler of this chronicle as Janos Tothsolymosi, author of a historical work discussing the reign of Hungarian king Louis I. (HOLLER, László: *Ki állította össze a Képes Krónikát? Egy új hipotézis.* = Irodalomtörténeti Közlemények (107.) 2003. 210–242.)

The first initial (A) shows Hungarian King Louis I. (1342–1382) and his wife kneeling and praying to St. Katherine of Alexandria. The saint is identified by her attributes, a palm-branch and a wheel. To determine the real significance of this miniature, the author quotes a passage from M. Villani's historical work, discussing the serious problems of the royal couple not having children after seven years of marriage. The author points out that the Hungarian versions of the legend of St. Katherine of Alexandria of the 16th century include a section on the divine conception of the saint: when the long-time childless king Costus turns away from the pagan idols and start to adore Christ, he is awarded a beautiful girl, named Katherine. Although most versions of the legend, like the one in the *Legenda Aurea*, do not include the story of the divine conception – referred to as 'nativity' –, the author reaches the conclusion that this chapter was already known in the first half of the 14th century by analysing the extant copies of the 'nativity' section of the legend. Moreover, he adduces three such manuscripts not known in the Hungarian literature until now. Also, the author calls attention to a wall-painting from the middle of the 14th century in the Gellence church (Ghelița, now in Romania), depicting the mystical betrothal of St. Katherine. This chapter is also part of the extended version of the legend, proving that this version should have been known in Hungary at the time of Louis I. As the first child of the royal couple was finally born in 1370 and named Katherine, the author concludes that the first initial depicts the royal couple praying to St. Katherine for a descendant. The historical data confine the preparation of the codex to between 1360 and 1370, the most probable date being the years around 1365. This

could also be the date of the foundation of the St. Katherine chapel in the royal town, Alba (Székesfehérvár), built by Louis I. The author was able to identify the oldest source in the Wolfenbüttel Herzog August Bibliothek, mentioning the titular of this chapel.

The second initial (P) on the front page was for a long time believed to depict Christ. In 1995, an identification with the Biblical King Solomon emerged. The author examined the original codex and came to the conclusion that the feminine portrait with a nimbus wearing a crown and holding a book again shows St. Katherine of Alexandria. This is an illustration of the quotation in the text of the preface „Gloriosus Deus in sanctis suis”, and also supplements the message of the first initial.

The third initial (S) portrays a scriptor. According the author's analysis, the illuminator's aim was to depict Moses, who was at that time referred to as 'principuus ystoriographus' in the historical literature. On a more abstract level the picture symbolises the compiler, the scriptor and the illuminator, as well as the whole process of creating a historical treatise.